

Tasavvufî Şiir Poetikası

Poem Poetica of the Sufism

Ali TENİK

Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
Assistant Prof., Harran University, Faculty of Theology, Department of Sufism
Şanlıurfa / TURKEY
ali.tenik1@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8013-8792

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 08 Ekim / October 2017

Kabul Tarihi / Date Accepted: 04 Aralık / December 2017

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.29288/ilted.342332

Atf / Citation: Tenik, Ali. "Tasavvufî Şiir Poetikası".
ilted: İlahiyat Tetkikleri Dergisi sy. 48 (Aralık 2017): 141-160.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilabiyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu makalede tasavvufun şiir poetikası tasavvuf dışı şiir anlayışlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Aynı şekilde bu çalışmada tasavvuf şiiri ile tasavvuf dışı şiirin poetikasının belli başlı özellikleri ortaya konulmaktadır. Öncelikle diğer şiirin poetikası genel hatlarıyla irdeledikten sonra tasavvuf şiirin sanat anlayışı detaylı bir şekilde incelenmektedir. Daha sonra Sûfîlerin şiirlerini hangi gayeyle ve nasıl icra ettikleri açıklanarak tasavvufi şiirin Türk edebiyatına etkisi ve yeri üzerinde durmaktadır. Bundan sonra da tasavvufi şiirin kullandığı sembolik dil ele alınmakta ve tasavvufu diğer şiirin poetik farkını anlatan tasavvufi bir şiir örneği verilmektedir. Tasavvufu tasavvufi şiir, Allah'la hemhâl olup bütünleşen kişinin, O'nu benliğiyle yaşamaya çalışırken aldığı bu zevkten dolayı Allah'a olan bağlılığını dışarıya yansıtmadır. Bu bütüncül yaşayış, ya sevinçle, ya huşu duyarak ya da teslimiyetin vermiş olduğu tevâzuyla "hiç"liğini anlamak suretiyle olur. Şiir, kişinin, kalp dünyasında bu hatırlayış türlerinden hangisiyle etki yaparsa, Allah insanı, Hakk'ı bu hâl üzere hatırlar. Bu yüzden sûfîlerin şiir poetikası, hangi inançtan ve felsefeden olursa olsun diğer bütün şâirlerin şiir anlayışlarının tamamen ötesinde bir hakikattir.

Anahtar Kelimeler: *Tasavvuf, Sûfîler, Şiir, Şâir, Poetika, Sembolik dil.*

Abstract

This paper discusses the poetics of the Sufism the poetry in a comparison with poetry other than Sufism. In the same way, this study presents major features of the poetics of Sufi poem and non- Sufi poem. After analyzing the poetics of the other poems in general terms, this study examines the art understanding of Sufi poem in details. Then, it touches upon Sufi poem's effect on the Turkish literature as well as its place through explaining the reason and the way of Sufis for writing poems. Following this, it talks about the symbolic language Sufi poem uses and gives a Sufi poem example which expresses poetical difference between Sufi poem and other type of poem. The poem in Sufism is that the person who merges with Allah reflects his devotion to Him, because of this ecstasy resulted from experiencing Him, through his all cells. This integrated understanding happens by the means of joy or to stand in awe of or realizing his/ her "nothingness" in a destitute way. Allah remembers the human according to the state that which of these remembrance types the poem influences the person in his/her heart world. Therefore, poetics of the Sufis, from whichever belief or philosophy they are, is totally different from the other poets' poem understanding.

Keywords: *Sufism, Sufis, Poet, Poem, Poetics, Symbolic language*

Summary

This study presents major features of the poetics of Sufi poem and non- Sufi poem. After analyzing the poetics of the other poem in general terms, it examines the art understanding of Sufi poetry in details. Then, it touches upon Sufi poem's effect on the Turkish literature as well as its place through explaining the reason and the way of Sufis for writing poems. Following this, it talks about the symbolic language Sufi poem uses and gives a Sufi poem example which expresses poetical difference between Sufi poem and other type of poems.

The poem in Sufism is that the person who merges with Allah reflects his devotion to Him, because of this ecstasy resulted from experiencing Him through his all cells. This integrated understanding happens by the means of joy or fear or realizing his/ her "nothingness" in a destitute way. Allah remembers the human according to the state which of these remembrance types the poem influences the person in his/ her heart world. Sufi enjoys every sound, from the sound comes from each plant when it remembers Allah to the sound of a bird, through considering

each sound heard in the universe and object as a manifestation of Allah. Thus, he/she reflects on how Allah's kudrat (might) designs the larynx of a bird and how He manages His creatures, as well as the sources of that bird's sound and how it reaches to the ears. All of these demonstrate how the human understands and canonizes Allah. The poetic understanding of the lover of Allah who approaches towards the creature in this way will – without doubt- be divine.

For this reason, in the Sufi poet's perspective, there is an unseen reality of the things could be seen. The poet, who sees the images beyond the visible, repeats the tawhid (oneness of God), which is only and constant sentence of Islam, among the signs and attributes of Allah as well as the lines of every poem. Since every word and breathe of dosto (friends) of Allah are not from their own selves, but from the divine addressing, which is the "sole" existence. Above their own wills, they receive fayz (abundance) coming to their hearts from Allah. These divine comings make them overflow and as long as this ecstasy increases, the only word they utter is the name ilm (knowledge) taught by Allah during this situation.

In the poem understanding, apart from the Sufi poem, the poet completes a certain level of education and makes a big effort to find rhythm in order to write or put a poem into words. These poets perform great effort not only for their poem's measure but also for all of the materials that provide shape, soul, impressiveness; themes as well as topics to be embraced. They spend days, weeks, months and even years to put the poem's material into its place in their own perspective. The art understanding of the other poems includes the same themes, topics and color in every geography of the world. Regardless the geography and century the poem is written, the themes and rhythm that is approached is similar.

The claim of Sufism in this matter totally differs from the endeavor the other poets produce. The Sufis, contrary to the other poets, tell their poems that are not offspring of any work, preparation or anxiety, but the sound echoed outside of the love blazed from the heart through the tongue with the exuberance that comes with becoming with Allah only and living Him in every step of life. However, erudite side of the matter is that all of the literal rules searched for in the other poem types automatically emerge in the Sufi poem. Since the Sufi poem is a haqiqat (reality), which obviously reveals everything like lucent water. Yet, the feeling, desire and thought of the person who is writing a poem are not originated from his own wishes. Because everything he utters is coming from Allah, his words present all realities with divine ilm (knowledge). While other poem exhibits the creativity in terms of art and word, Allah gives every color to the poem in Sufism. He/she passionately talks about Allah's ilm, which is found in every object as a secret.

Owing to the feature of the Sufi experience, the Sufi is obliged to express his/her experiences with symbols. For this reason, he/she fronts the divine language that is pointed by his/her heart as well as divine foresight. The person of Sufism also comprehends the meanings of ontological realities in every manifestation. Although the Sufi prefers an understandable language when he/she tries to explain the state he/she has lived, he/she cannot find any other possibility except from symbolism.

Eventually, the aim of this study is to present the poetics of the Sufi poem and the poetics of the others poem in general principles by examining the Sufi poem type, which is completely different from the others.

Giriş

Bu makalenin gayesi, farklı şiir anlayışlarıyla tasavvufî şiir anlayışını ilmî bir perspektifle ele alarak incelemektir. Makaledeki “Diğer şiir” tabirinden kastımız, tasavvufun dışında kalan diğer anlayışlar, felsefe ve inanışlara ait şiirlerdir. Tasavvuf anlayışının potasında pişmeyen her şiir diğer şiirdir. Tabii ki “diğer şiir” in kendine has bir metodolojisi, hitap ettiği önemli bir kitle, gayesi ve öğretisi vardır. Bu şiir, kendi kişiliklerini şekillendirenlerle onların takipçilerini önemli derecede etkilemekte ve hayatî ilkeler ortaya koymaktadır. Tasavvufî şiirde olduğu gibi “diğer şiirle” bütünleşenler kendi duygu dünyalarında kendilerine hitap eden mısralarla yoğun bir duygusallık da yaşamaktadırlar. Onun için her şiir önemlidir ve saygıya değerdir. Buradaki gayemiz bu şiirin menfi yönlerini ele almak değil, tasavvufî bir perspektifle tasavvufî şiirle tasavvufî olmayan şiirin bazı farklılıklarını ortaya koymaktır.

Şimdiye kadar şiir konusunu inceleyen birçok akademik makale ve kitap çalışmasının yanı sıra karşılaştırmalı şiir konusunda da bazı önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede Câhiliye şiiriyle İslâm şiirinin karşılaştırmasını yapan çalışmalar olduğu gibi,¹ Hz. Peygamber döneminde şiire verilen önemin yanı sıra İslâm’ın şiire verdiği değeri Câhiliye şiiriyle karşılaştırmalı olarak konu edinen eserlerde kaleme alınmıştır.² Tasavvufî şiir analizini genelde Osmanlı dönemi şiiri bağlamında konu edinen mühim çalışmalar da mevcuttur.³ Yaptığımız bu çalışmada ise, genel hatlarıyla tasavvufî şiir ile diğer şiiri karşılaştırmalı olarak irdeleyip bu şiirin geçirmiş olduğu düşünce aşamalarını farklı ekollerin şiir anlayışlarına değinerek ele aldık.

Genel şiir anlayışında şâir, şiir yazmak ya da dillendirmek için belli bir eğitiminde geçmekte, yazacağı mısralara ölçü/vezin bulmak için büyük bir uğraş vermektedir. Bu şâirler, sadece şiirlerinin ölçüsü için değil, şiire şekil, ruh, etkileyicilik veren bütün edebî materyaller için büyük bir çaba içindedirler. Diğer taraftan işlenecek tema ve konuları tespit etmede büyük bir uğraş vermekte ve zaman harcamaktadırlar. Hatta bazı şâirler bir şiir için yıllarını harcamışlardır. Mutasavvıf şâirler ise diğer şâirlerin ortaya koyduğu bu büyük çaba ve gayretten tamamen farklı bir yolla şiir beyanında bulunmuşlardır. Sûfî şâirler, diğer şâirlerin aksine şiirlerini dillendirmek için özel bir çalışmanın içine girmezler. Onlar sadece Allah ile hemhâl olmanın ve O’nu hayatlarında yaşamanın neticesinde kalplerindeki ilâhî bağlılığın coşkun halleriyle yaşamışlardır. Bu sözler, onların tanımlanamaz tutkularının dışarıya akseden sedasıdır. Fakat insanı hayrete sevk eden hakikat, diğer şiir türlerinde aranan bütün edebî kuralların tasavvufî şiirde kendiliğinden ortaya çıkmasıdır. Bu öylesine farklı bir bağlılık ve bir rûh halidir ki, onların Allah’a olan tutkularından sadır olan vecd ve cezbe hâlleri tarihsel süreçte binlerce beyitten müteşekkil şiirler beyan eden mutasavvıf

1 Tâhâ Hüseyin, *Câhiliye Şiiri Üzerine*, trc. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012).

2 Yusuf Sancak, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir* (İstanbul: Şafak Yayınları, 1999).

3 Mahmut Erol Kılıç, *Sufi ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası* (İnsan Yayınları, İstanbul, 2004).

şâirler vardır. Aslında şiir onlar için Allah'ı bütün hücreleriyle yaşarken bu ulvî yaşayıştaki heyecanın, hayretin söz ile dışarıya yansımadır. İşte bu çalışmanın hedefi, diğer şiirlerden tamamen farklı olan tasavvufî şiir türünü irdeleyerek, tasavvufî şiirin *şiir poetikasi* ile öteki şiirin poetikasını genel ilkeleriyle ortaya koymaktır.

Tasavvuf ehli, Hz. Peygamber'in (s.) "*Şiirin bazı çeşitleri hikmettir*"⁴ ve "*Şâirlerin kalpleri Allah'ın hazineleridir.*"⁵ gibi sözleriyle amel etmeleri neticesinde kendilerini kuşatan ilâhî sevginin alevlenmesiyle söz icra ettiler. Allah muhabbetiyle mutasavvıf şâirlerden sadır olan sözler; sözlerin en güzelidir. Zira bu sözler, Allah'ın onlara kendilerinin say ve gayretiyle kendilerine bağışladığı bir hediyedir. "*Şiir, söz gibidir, şiirin güzeli sözün güzeli, şiirin çirkini de sözün çirkini gibidir.*"⁶ Bu hakikatle hareket eden sûfiler, sadece derin anlam içeren, açık ve net mesaj verdiği anlaşılan güzel söz ile kendiliğinde ölçülü vezinli olan ve insana her amelinde Allah'ı yaşatan sözleri şiir olarak kabul etmişlerdir. Bu yüzden onlar, insanın ağızından çıkan söz, insanın benliğinde bir devrim, bir değişim gerçekleştiriyorsa, kişiyi önceki izmihlal halinden kurtarıp ebedî kurtuluşa götürmüyorsa, o sözün mensur olanı da, manzum olanı da, vezinli olanı da olmayanı da sakıncalı ve haram olarak kabul etmektedirler.⁷

Kur'ân ve Peygamber'in ilminden yoğrulan ve esinlenen tasavvuftaki engin rûh hakikati ile şiir üslûbunun izdivâcı, tasavvuf tarihinde Râbiâtü'l-Adeviyye (ö. 185/801) ile başlamaktadır. Hayatını Allah'ın muradınca yaşayan Râbiâ, Allah'a olan tutkusunun ve niyazının vecdiyle cezbeye gelip dilinden dökülen sözler, dinleyene şiir üslûbuyla vaz' edildiği intibaaını uyandırmıştır. Onun açtığı bu *ilâhî aşk şiir* geleneği, kendinden sonra birçok mutasavvıflarca da yaşanmıştır. Allah'ın sevgisiyle yanan birçok mutasavvıf âlim, Allah'ın ilim ve muhabbetiyle pişerek, engin bir bağlılıkla şiir icra etmişlerdir. Zünnûn-ı Mısri (ö. 245/860), Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc (ö. 309/922), Baba Tahirê Uryan (ö. 401/1050), Eliye Herîrî (ö. 428/1077), İbnü'l-Fârız (ö. 636/1235), İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Mevlânâ (ö. 672/1273), Yunus Emre (ö. 721/1321), Şeyh Ahmed Cizîrî/MelayêCizîrî (ö. 1050/1640), Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi (ö. 1065/1655), Niyâzi-i Mısri (ö.1104/1693) ve Ahmed Kuddûsî (ö.1265/1849) gibi mutasavvıf şâirler bu gayeyle şiir beyan etmişlerdir. Mesela bu mutasavvıflardan Baba Tahirê öylesine bir ihlâs ve samimiyetle Allah'a bağlıdır ki, hayatını daima afâktaki/tabiatdaki varlıklarla geçirmiştir. O, yaratılan bütün mevcûdat da Allah'ı yaşamak istediği için daima seferdedir. Zira zerreden küreye yaratılan her nesne, kendisine ayrı bir dinginlik ve coşku vererek o cezb edici şiir atmosferinde tutmuştur. Baba Tahirê, Allah'a olan sevdasından dolayı tüm hayatını özetleyen; "baş açık, ayak yalın" tabiriyle tanınmıştır. Çünkü kendisini yakıp tutuşturan Allah muhabbetinin ateşi sürekli bu şekilde dolaşmasına sebep olurken, aynı şekilde gecelerini de, taşları yastık, gök

4 Buhârî, "Edeb", 107; Ebû Dâvud, *Muvatta*, "Kitâbu'l-Edeb", 11, 58.

5 İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî Aclunî, *Keşfü'l-hafâ* (Beyrut: Dâru-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1351/1932), 2: 104.

6 Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 10.

7 Ebû Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyau ulûmiddin* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1404/1983), 2: 270.

kubbeyi yorgan yeri de döşek yaparak geçirmiştir. O'nun tek gayesi, hayatın her anını yaratılan mevcudatla Allah'la hemhâl bir şekilde geçirmektir.⁸ İşte Allah aşkının kendi ocağında pişirdiği bu Allah dostunun dilinde dökülenler; günlerce, aylarca ve yıllarca kurgulanan bir şiir dizesi değil, kendisini o an yakan ilâhî ateşin külleridir.⁹

1. Tasavvufî Şiir ile Diğer Şiirin Poetikası

Her iki şiir türünün anlaşılabilmesi için öncelikle bu iki farklı anlayıştan sadır olan şiirin genel anlayışını, bu ekollerin şiir icra gayesini, şiir sanatı anlayışlarını, şiirde kullandıkları dilin özelliklerini ve diğer şiirin geçirmiş olduğu düşünce ve sanat değişiklikleri üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

1. 1. Diğer Şiire Genel Bir Bakış

Şiir sanatı/poetikası, şiirle ilgili her tür konuyu kapsayan bir genel değerlendirme olduğu için bu kapsam içinde değerlendirilen şiir hakkında genel bilgi verir. Tasavvufî şiirin dışındaki şiirin poetikasını anlamak için diğer şiirin genel tarihine bir yolculuk yapmak gerekir. Batı edebiyatında özellikle klasik çağda bazı yazarlar, şiir sanatını sanatsal etkinlik kapsamında ölçülülük, uygunluk ve estetik özelliklerini ele alıp üzerinde durmuşlardır. Onlara göre şiir, hem öğretici hem de haz verici vasıflara sahip olmalıdır. Bu anlayış bir süre sonra farklı coğrafyalarda “Felsefî Şiir” ekolünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu şiir anlayışı belli bir dönem etkisini yoğun bir şekilde devam ettirdi.¹⁰Daha sonraki Rönesans döneminde, şiir felsefenin etkisinden kurtularak, şairler yeni ve özgün bir doğayı tema edinen şiirler ortaya koydular.¹¹Fakat Batı'daki şiir seyri hiçbir vakit aynı kararda durmamıştır. Örneğin 19. yüzyılda ünlü Alman şâir Freidrich Schiller (ö. 1805) gibi şâirler estetik kültürün gelişmesini, sanat problemlerinin ayarlanmasını amaçlayan, şiirden ziyade felsefî bir manzumeyi gaye edinen, bilim, ahlâk ve kültürün sanattan neşet ettiği düşüncesini tekrar hâkim kıldılar.¹²Diğer taraftan Tanrı, aşk ve ölüm kavramları yerine dış dünyadaki nesne temasını işleyen “nesne şiiri” ekolünün temsilcisi Rainer Maria Rilke'nin (ö. 1926) izinde yürüyenbir şâirler ekolu oluşmuştur. Yine 19. yüzyılın ünlü İngiliz şâiri Thomas Steams Eliot (ö. 1965), şiirin duygu ve heyecandan ibaret olduğunu ifade etmektedir.¹³ Kısacası Batı şiir anlayışında şiir, yukarıda işaret edilen benzeri temalarla icra edilerek yoluna devam etmiştir.

Doğu'da şiir teması, Batı'ya göre daha nitelikli ve daha kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Örneğin şiire Arap toplumunda diğer sanat ve bilimlerle kıyaslandığında çok daha fazla bir değer atfetmektedirler. Araplar için şiir, belagat-retorik ve ritimdir. Şiirleri o kadar net ve sadedir ki, hiçbir yoruma ihtiyaç duyulmamaktadır.

8 Baba Tahiré Uryan, *Dubyetî*, haz. Sabah Kara (İstanbul: Nübihar Yay., 2012), 34.

9 Ali Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Anlayışı* (İstanbul: Bor'lu Ahmed Kuddusi Vakfı Yay., 2012), 105.

10 Necdet Sumer, “*Poetika Klasik Çağ*”, *Şiir ve Şiir Kuramı Üzerine Söylemler* (İstanbul: Düzlem Yay., 1996).

11 Alaattin Karaca, *İkinci Yeni Poetika* (Ankara: Hece Yay., 2005), 31.

12 Freidrich Schiller, *Felsefe ve Şiir*, trc. Burhanettin Batıman (İstanbul: Yaba Yay., 2001), 85.

13 Thomas Steams Eliot, *Selected Essays Faberand Faber* (London: y. y, 1996), 93.

Araplar, şiiri en değerli en pahalı ipekli kumaşlardan yapılmış rengârenk işlemeli kumaşlar şeklinde tasvir etmişlerdir. Fakat İslâm'ın zuhuruyla Araplardaki şiir anlayışı büyük bir değişim geçirdiği için onlarda şiir eleştirisi de gelişmiştir. Araplar genel olarak şiir poetikalarını Câhiliye döneminden önceki dönemlerden özellikle de Aristoteles'ten şiir sanatlarını alırken, Arap toplumundaki avamın ortaya koyduğu şiirler lokal özellikler taşımıştır. Arap şiiri Ebû Nuvâs (ö. 194/810) isimli şâirle tamamen sanatsal ve dilsel değişime uğrayarak, şiir doğallıktan çıkıp şehir dili baskın gelerek, böylece şiir sanatsal yönde zirve yapmıştır.¹⁴

Klasik Arap şiirinin önemli simalarında Câhız (ö. 254/868), dil ve şiire yaklaşım konusunda Arap şiirinin öncüsüdür. Ona göre şiirin değeri anlamda değil, kelimelerdedir. Bu yüzden şiirin sanat değeri özel bir dil kullanımından gelmektedir.¹⁵ Yine Câhız'a göre, şiirin düşünceyle desteklenmesi ve yoruma ihtiyaç duyması mümkün değildir. Diğer önde gelen Arap şâirleride, farklı dönemlerde hem şiirin şekline hem de içeriğine önem vermek gerektiğini savunmuşlardır.¹⁶

İlahiyat ilimlerinin teşekkülü dönemiyle birlikte Fârâbî (ö. 282/895) ile başlayan klasik Arap şiirinde cahiliye şiirleri esas alınarak şiirde taklîd ve hayali unsurlara öncelik verilmiştir. Bu yaklaşıma göre, şiirin özünde teşbih sanatı yatmaktadır. Aslında Fârâbî'nin şiir sanatı, Arap şiiriyle Yunan şiiri arasında köprü görevi yapmıştır. Diğer taraftan ilahiyat felsefecileri de şiirin tahayyül olduğunu ifade etmişlerdir. Zira tahayyül de taklîd olduğundan dolayı insanlar üzerinde bir tesiri olmadığı gibi bir önemde taşımaktadır.¹⁷

İlahiyat ilimlerinin farklı ekollerinin şiir çalışmaları genellikle Aristoteles'in poetikasının bir şerhi/kopyasıdır. Bu yüzden şiir konusunda yapılan araştırmalara göre, Klasik Arap şiiri Grek/Yunan şiirinden özellikle de Aristoteles'ten daha fazla etkilenmiştir. Şiir otoritelerin genel anlayışına göre, eğer Aristoteles olmamış olsaydı Arap şiirinin poetikası eksik kalırdı.¹⁸ Aristoteles'i taklîd edenlerin başında Fârâbî gelmektedir. Fârâbî, Aristoteles'te olduğu gibi, şiiri yalan üzerine kurgulanmış kıyas ve taklîde dayanan bir sanat olarak görmektedir. Onun dışında el-Kindî (ö. 259/873) ve İbn Rüşd (ö. 594/1198), Aristoteles'in şiir sanatını taklîd ederek Arap şiirine taşımışlardır. Aynı şekilde İbn Rüşd, Yunan şiir sanatına ait kavramları Arap şiirinin içindeki formlara dönüştürmüştür.¹⁹

İran'da şiir, felsefi ve tasavvufi bir renk arz etmektedir. Önceleri İran'da birçok tema şiirde işlenirken, IV. (X.) yüzyıldan itibaren tasavvuf İran şiiri üzerinde

14 Adonis, *Arap Poetikasi*, trc. Emrullah İşler (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2004), 40.

15 Adonis, *Arap Poetikasi*, 40.

16 Adonis, *Arap Poetikasi*, 42.

17 Şems İnâti-Seyyid Umran, "Edebiyat-Şiirin Mahiyeti", *İslâm Felsefesi Tarihi* (İstanbul: Açılım Kitap Yay., 2007), 133.

18 Vicente Cantarina, *Arabic Poetics in the Golden Age* (Leiden: Brill, 1975), 67.

19 Karaca, *İkinci Yeni Poetika*, 36.

hâkimiyetini oluşturduktan sonra şiirin rengi değişmiştir. Tasavvufî şiir sembolizmi İran şiirinde ağırlığını iyice göstermiştir.²⁰

Yakın çağlardaki Türk şiir sanatına baktığımızda; şiirin poetikası; yapmak, üretmek ve yaratmak üzerine kurgulanmış ve her şâir kendi anlayışına göre şiir sanatını yaratmıştır.²¹ Türk şâirleri şiirlerini ya sözcükler ya da düşünceler üzerine inşa etmişlerdir. Bu şâirlerin bazılarının şiir hakkında ifade ettikleri sözlere bakıldığında farklı bakış açılarını görmek mümkündür.²²

Öteki şiir, ölçülü/vezinli sözcükler sanatıdır. Şiirde teknik çaba ne kadar öne çıkarsa ve şiir ne kadar imgeler ve simgelerle örülürse gerçek mecrasını kaybeder. Yani söylemek istediğini uygun yerde ve güzel bir biçimde ifade etmektir. Bu şiirde önemli olan söylenen şey değil, söylenmek isteneni güzel söylemektir. Ahmet Haşim'in de dediği gibi, şâirin dili anlaşılacak için değil, duyumsanmak için oluşmuş şiir sözle müzik arasında, sözden çok müziğe yakın bir dildir.²³

1.2. Tasavvufî Şiiri Şekillendiren Anlayış

Mutasavvıf şâirlerin şiirleri, berrak bir su gibi hakikatleri apaçık gösteren beyanlardır. Çünkü bu şiiri ifâ eden kişinin duygusu, istekleri, düşünceleri kendi nef-sinden/arzusundan çıkan şeyler değildir. Onun dilinden dökülen her şey Allah'tan olduğu için sözleri ilâhî bir perspektifle gerçekleri ortaya koymaktadır. Diğer şiir sanat ve söz açısından yaratıcıyken, tasavvuf ehli Allah'ın her nesnede sır olarak bulunan ilmini tutkuyla açığa vurarak dilendirir.

Bu yüzden mutasavvıfların şiir anlayışlarının, şâirlik yönlerinin ve edebî kişiliklerinin iyice anlaşılması için, öncelikle onların anlayışlarının arka planına gitmek gerekir. Yani onların şiir dilini farklı kılan, diğer şiirden ayıran bu ilâhî enginliği ve dinginliği anlamak gerekir. Mutavavıfların şiirlerini ifade etmede kullandıkları o etkileyici ince sanatlı dil onların şiirdeki maharetini göstermektedir. Onlar için şiir, Allah'ın yazılı ve dikili ayetlerinde aldıkları ilmi insanlara en faydalı bir şekilde ulaştırılmak için dilin en güzelini ve en etkileyici tonunu yine Allah için kullanmaktır.

Sûfinin ilahî feyizle yoğrulan dünyasında ilâhî iradeyle yankılanan her sesin bütün varlıklara karşı duyulan merhametin sıcaklığı vardır. Bu rahmet ve merhamet kuşatıcılığı Allah'tan gelen bir nûr olduğundan insana ana kucağından daha sıcak gelir. Diğer şâirlerin şiirlerinde kullandıkları sözler mutasavvıfların şiirlerinde kullandığı müşfiklik ve samimiyet kadar sıcak ve kuşatıcı değildir. Çünkü onlar, Allah'ın ilminden aldıkları feyizle insana ilâhî bilgiyi en güzel şekilde ulaştırmanın

20 Nasrullah Pürcevâdi, *Can Esintisi, İslâm'da Şiir Metafiziği*, trc. Hicabi Kırılancıç (İstanbul: İnsan Yay., 1998), 132-133.

21 Necdet Sumer, "Poetika Klasik Çağ", *Şiir ve Şiir Kuramı Üzerine Söylemler* (İstanbul: Düzlem Yay., 1996), 36.

22 Muallim Naci, *İstılâhât-ı Edebiyye*, haz. M. Yekta Saraç (İstanbul: Risale Yay., 1996), 161.

23 Erdoğan Alkan, *Şiir Sanatı* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005), 234.

metotlarını ortaya koyarak tasavvufun cezb edici şiir dilini oluşturdular. Bunun içindir ki tasavvufun şiir dili, dünyada şiirin girmediği, yani şiirin itibar görmediği toplumlara İslâm'ın ve tasavvufun o merhamet ve şefkat dolu nağmeleri rahmet yağmurları yağdırarak bu coğrafyalardaki insanları Allah'ın muhabbet damlalarıyla sulandırdılar.

Dil kişinin aynasıdır, kişiyi başkasına tanıtan vasıta olduğu gibi, her nesnede aldığı Allah'ın ilmini kendi kalbî idrakiyle dışarıya veren en etkili araçtır. Bu dil, öylesine etkili bir araçtır ki, insanın ne olduğunu, nasıl bir kimlik ve kişilik gerçeğine sahip olduğuna tercümanlık ederek, onun benliğini bütün detaylarıyla ortaya koymaktadır. Onun için Allah'ın ahlâkına dayalı bir hayat ortaya koyamayan, Allah'ın muradınca yaşamayan bir kişinin duygu ve ifadeleri ilâhî olmayacaktır ve aynı şekilde iki dudağı arasında çıkan sözlerinde insanlar üzerinde bir etkisi görülmecektir.²⁴ Fakat Allah'ı bütün benliğiyle yaşayan insanın dili, hakikatin tercümanı ve kendi kişiliğinin Allah'la ifadesidir. Diğer insanların söylem ve eylemlerinin dillerinin ötesinde bir hakikattir. Çünkü Allah'ın ilim ve hikmetiyle mayalanan insanın değil dili ve sözü, duruşunda bile Allah'ın okunacak bir ayetinin yankısı vardır.

Allah'la hemhâl olan tasavvuf ehli yaşadıkları yoğun tecrübeler neticesinde sergiledikleri sözlü ve fiili durumun bu tecrübelere yabancı olanların yanlış şekilde yorumlamalarından endişe etmeleri sebebiyle ehil olmayanlardan gizlemek istediklerini sembolik ifadelerle beyan etmek zorunda kalmışlardır. Yani kendilerini sembolik ifadelerin en çok kullanıldığı şiir diliyle ifade etmek zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Şiir onlar için yeni bir kimlik, yeni bir tanıtım aracı olmuştur. Bir yerde şiir, onların tanıtan hakikatin resmi olmuştur. Onlar, bu kimlikle yeni bir dünya görüşü, yeni bir hayat ve bir bütün bir ihyayla benliklerinden yeni bir oluşum, yeniden bir doğumla ilâhî kişilik kazandılar. Mutasavvıf şâir, karşısındaki insanın gelip geçici duygularına hitap etmenin ötesinde onlara sadece Allah'ın hâkim olduğu bir hayat sunmak gayesindedir.²⁵ Çünkü Allah'ı hayatına hâkim kılan bu insanlar, Allah'ın her yönden kendilerini atmosferine alması hasebiyle onların düşüncelerinde, duygularında ve hayatlarının bütününde yalnızca O'nun sedası yankılanmaktadır.

Sûfilerin idrak merkezi olan kalpte çıkan ilâhî aydınlığının yansıması olan sözleri her insana Allah'a olan yakınlığı ve izanı kadar ulaşıp onu tesiri altına almaktadır. Onlardan sadır olan her sözün, ilâhî kelama ya da ilâhî tecellîye bir işareti vardır. Onlar, Allah'la varoluşlarını gerçekleştirdiklerinde, yani kendi beşerî varlıklarını yok ettiklerinden insan rûhunda etki bırakan ilâhî tabiatlı bir lisanla, etkileyici bir şekilde söz icra etmektedirler. Tasavvuf insanının Allah'ın bilgisini adetullah gereğince edinmesi onu farklı bir konuma yükseltmektedir. Zira bu insanlar laf cambazlığı yap-

24 Piere Lorry, "The Symbolism of Letters and Language in the Work of Ibn 'Arabi", *Journal of The Muhyiddin Ibn 'Arabi Society*, 23 (1988): 27-38.

25 Aziz Esmail, *The Poetics of Religious Experience: The Islamic Context* (London: y.y, 1998), 10.

maktan Allah'a sığınır. Çünkü onlar, Allah'ın kendilerinde yalnızca hâl/eylemde bulunmalarını dilediğinin şuurunu her şartta bilmektedirler. Yani Allah'ın hükümlerinden lezzet, tat almak için mutlaka uygulama/hâle geçmesinin gerekliliğine şeksiz şüphesiz inanmaktadırlar. Allah insanı, Allah'la yaşamanın zevkini tatmak için varlıkta gayb halinde mevcut bulunan Allah ilminin anlaşılmasını kendisi için farz gören kişidir. Varlıkta bu ilâhi hazine keşfedilirse kişi yakaza hâlini yaşayarak sıradan insanın algılayamadığı sadece kendisinin anladığı ifadelerle dışarıya Hakk'ın etkileyici yankısını yansıtır. İşte o vakit gönülden Allah'a bir köprü kurulur ve vuslat gerçekleşmiş olur.

Mutasavvıf şâirlerin daima Allah muhabbetiyle coşan engin rûh hali onların mısralarına da yansıyor, şiirlerini okuyanı ya da dinleyeni ilâhî bir ortamın huzuruna taşımaktadır. Bu ortamlar insanı dilendiren, dilendirirken düşündüren terapi merkezlerine dönüşür. Tasavvuf insanının Allah'a olan sevgisi öyle bir dereceye ulaşır ki bu muhabbeti ifade etmede çoğu vakit hem söz hem düşünce kifayetsiz kalır. Zira Allah'ın âyetinde de işâret ettiği gibi,²⁶ O'nun engin cemâl ve nimet zenginliğinin bilincine varanlar bu muhteşem sanatı ve güzellikleri aktarmada aciz kalarak ilâhi rahmetin karşısında mecaza başvurmak zorunda kalırlar. Onların mecaza başvurmalarının nedeni de tıpkı Kur'ân'da olduğu gibi, her kelimeyle insanların gönüllerinden Allah'ın ilmine bir kapı açmaktır. Sûfî dilinin farklılığı da buradan kaynaklanmaktadır.

İşte yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı şiir, sûfilere için Allah'a olan muhabbetin yankısı, Allah'a karşı yaşanan duyguların tercümanıdır. Bu şiirler, Allah'tan gayri bütün masîvayı yok eden hakikat, Allah'ın mesajını gönüllere ve dimağlara ulaştıran ilâhî esintilerdir. Bu yüzdendir ki bu şiirler, Allah dışındaki her şeyi darmadağın eden bir kuvvettir. Allah için neşet etmeyen ve O'nun rızasını kasetmeyen hiçbir sözün ağırlığı ve tesiri yoktur. Onların insanı farklı diyarlara götürecektir kuvvet ve kudretleri yoktur. İlâhî muradın olmadığı sözlerde yüzeysellik var, derûnilik yoktur. Allah'ın kast edilmediği sözlerde şâirde sadece şarkı ve düz yazı vardır. Bundan dolayı, Allah insanının şiiri, Allah'la yaşamanın kendisidir, ândır. Varlığın bilgisine ulaşmış mahiyetini çözen, varlık âlemini bir bütün olarak kabul eden²⁷ şâirin bir sözünde bile, Allah'ın varlıktaki ilâhî definesini keşfederek binlerce sırrı ortaya çıkarabilir.²⁸ Allah'ın dostluğunu kazananlar bu hakikatleri yaşamaktadırlar. Çünkü onlar, kendilerinden yok olup Allah'la varoluş ortaya koymaktadırlar. Onlar, Allah'ın ilmiyle yoğrulup, O'nunla her şeyi değerlendirdikleri için, ağızlarından çıkan her söz, Kur'ânî bir yorumdur. Onlar her söz ve fiillerinde yalnızca bağlandıkları yaratıcının dileklerini yerine getirirler. Onlar şiirde ölçüyü, vezni düşünmeye kalksa, Allah onlara her şeyi bir ölçüye göre yarattığını hatırlatarak²⁹ onların beyhude şeylerle uğraşmalarını engeller. Bu yüzden şiirleri de, kendi benliklerini değil,

26 el-Lokmân 31/27.

27 Ömür Ceylan, *Böyle Buyurdu Sûfî* (İstanbul: Kapı Yay., 2005), 123.

28 Gaston Bachelard, "Şiirsel Ân ve Fizikötesi Ân", *Düşünce ve Dil*, trc. Fahrettin Arslan, haz. Hüseyin Su (Ankara: Hece Yay., 2004), 143-149.

29 el-Furkân 25/2; el-Kamer 54/49.

tamamen Allah'ı işaret etmektedir. Kısacası onların her terennümünde sadece Hakk kokusu gelmektedir.

Tasavvufî şiir, Allah'la hemhâl olup bütünleşen kişinin, O'nu bütün hücreleriyle yaşarken aldığı zevkten dolayı Allah'a olan bağlılığının vecdiyle dışarıya vuran Allah'ı bütün benlikle takdis etmenin ahenkli ve ilâhî ölçülü sözleridir. Allah'la bütünleşen bir benliğin edep, huşû ve sevinçle “hiç”liğini haykırarak O'nunla varlık kazandığının haykırışıdır. Bu haykırış kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Bu, Allah insanının varlık üzerinde tefekkür edip yaratıcısıyla tam bir bütünleşme sağladıktan sonra ortaya çıkmaktadır.³⁰ Allah'a yürüyen kişi, her nevi varlığın Allah'a karşı duruşunda, pozisyonunda farklı mânâlar çıkarıp ona göre amel eden kişidir. O, rüzgârdan her bitkinin Allah'ı anışında çıkardığı sestten, bir kuşun çıkardığı sese kadar, evrendeki bütün nesnelere duyulan her sesi, Allah'tan kendisine bir ilim ve mesaj görerek ondan bir hikmet okur hem de her nesnedeki ince sanattan Allah'ın faklı bir nimetinin tadını alır. O her varlık üzerinde dakikalarca düşünür. Bu düşünme ve tefekkür sürecinde bütün alıcılarını varlığa yönlendirerek, o varlık üzerinde bulunan farklı ilâhî bilgileri okuyarak Allah'a olan muhabbeti ziyadeleştirir. Bunun neticesinde de, kesif ilâhî keşiflerin kuşatması altında ilâhî feyizle müşâhede ettiklerini ifade etmeye başlar. Bütün bunlar, O'nun ilmine ve sevgisine vakıf olan insanın Allah'ı nasıl andığını ve takdis ettiğini göstermektedir. İşte bu anlayışla varlığı idrak eden kişiden neşet edecek her söz ilâhî sudûrun bir yankısı olacaktır

Bu şiir, insanın Allah'ı idrak merkezi olan kalbi Allah'a hazır hale getiren, Allah'ta gelen feyzi Allah dışındaki diğer güçlere, yani masîvaya yönlendirmeyen, insanı donuk, pasif bir dünyadan alarak ayette de ifade edildiği gibi, Allah'ın muradınca her an bir iş ve oluşun³¹ olduğu bir dünyaya yönlendiren hakikatlerdir. Tasavvufî şiir, şiir tarzından dolayı duyguların ağır bastığı bir edebî türün ötesinde, Allah'la yaşama sevincinin, heyecanının ve coşkunluğunun insana yaşattığı farklı bir hazdır. Bu yüzden mutasavvıf şâir, kendisini ihata eden Allah'ın ilmi, feyzi, tutkusu ve sevgisi olmazsa şiir icra etmesi mümkün değildir. İnsanı tesirine alan şiir insanın çabasından ziyade ilâhî lütuflarının bir neticesidir. Bir insanın akıl ve beşerî duygularından ortaya çıkan şeyler değildir. Zira ilâhî bilgiyle yoğrulmuş söz ustası geçici beşerî hazları değil, salt Allah'ın mesajını ileten kişidir.

Mutasavvıfların şiirleri, sıradan sözler olmanın ötesinde, Allah ilminin farklı konularını insanı etkileyici ve cezbedici bir tarzda anlatan ve bireyin ilâhî mesaj çerçevesinde aydınlanmasını sağlayan gerçeklerdir. Bu sözler, arzularından ve pozitivist akıldan çıkan şeyler değildir. Zira sûfî, Allah insanıdır. O, her şeyi Allah'ın bilgisinin idrak merkezi olan gönül dünyasında keşfeden bir şahsiyet olduğundan onda sadece Rabbânî inciler dökülür. Çünkü o, Allah'ın ilmiyle bilgilenip, O'nunla yaşadığı için,

30 Ahmed Kuddûsî, *Hazinetü'l-esrâr ganimetü'l-ibrâr* (Konya: Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2444), 249a.

31 er-Rahmân 55/29.

şii de Allah sözüdür. Bu sözler; insanı kanatlandırıp vuslata yükselten sesler, İsrâfil'in nefesi, İsa'nın (s.) diriltlen rûhudur. Bu sözler, sadece Allah'ın arşında geldiği için beşer bu sözlerle "insan" sıfatını kazanmaktadır.

Aynı şekilde tasavvufun rûh verdiği şiirler, Allah'ın ayetlerinin ebediliğini, tutkusunu, lirizmini canlandıran derin anlamlı sözlerdir. Bu sözlerin kendiliğinden insanlardan sudur etmesi mümkün değildir. Bu sözlerin sahibi Allah'a ilmî bir tutkuyla bağlandığı için Allah'ın bütün güzel isim ve sıfatları kendi üzerinde etkisini gösterir. Bu yüzden sûfî, diğer insanların Allah'ı yanlış algılamalarının aksine tam bir şuur haliyle yaklaşarak O'na aşkla bağlanır. Diğerleri Allah'a menfaat için yaklaşıp, korku ve ümit arasında bocalarken Allah insanı, sadece O'nun rızasını dileyerek hareket eder. Allah dostunun şuurunda ve idrakinde Allah, asıl güzellik, asıl hayır, asıl erdem ve iyilik kaynağıdır ve insanda Allah'tan aldığı ilâhî nefhâ kaynaklı ruhundan dolayı bu özelliklerle donatılmıştır. Onlar, diğer insanların Allah'ı yanlış tanıyıp bu yanlış üzerinde Allah'a yaklaşmaya çalışmalarına karşın daima Allah'la muhabbetin en sıcak atmosferini yaşarlar. Onlar, Allah'ın dileklerini yerine getirmede tereddüdü değil, tek sevdiklerini incitmenin, O'na karşı ihmalkârlığın hayâsı içinde utançla yaşarlar. Bu yüzden onların imanında korku değil, hayâ vardır. Bu hayâyla donana kişinin sözleri de hep sevgi ve hayır üzerine olacaktır.

Sûfilerden sadır olan beyitlerin tek tesir edici yönü, icra ettikleri şiirin insanî iradelerinin ötesinde Allah'tan gelen hakikatler olmasıdır. Mutasavvıfların birçoğu ilâhî edeplerinden dolayı, şiir icra etmeyi istememelerine rağmen, kendilerini saran ilâhî ilmin ve muhabbetin atmosferinden dolayı Allah'tan aldıklarını, ancak manzum bir ifadeyle icra etmek zorunda kalmışlardır. Birçok muhakkik mutasavvıf şiiri bırakmak istediklerini fakat şiirin kendi tabiatlarına öylesine işlendiğini ve bu yüzden bir türlü şiirden vazgeçemediklerini ifade ederler. Onlar, şiiri ifade etme şevkinin de, kendilerinin iradelerine baskın gelen ikrâmın ve ilâhî yolla öğretilen hakikatlerin yansımaları olduğunu ifade ederler. Onlar, Allah'a kendisinin öğrettiği ilimle tutkun olduklarından dolayı yine bu ilâhî iradeyle şiir icra ederken ölçüye, vezne değil, bunların ötesinde kendilerini kuşatan ilâhî bilginin aşkıyla hemhâl olurlar. Onların üzerinde tek hâkim kudret sadece Allah'tır. Yalnızca O'nun bilgisinden gelen sevdıyla kelam ederler.³² Ve onlar kendilerinde sadır olan sözün içerdiği mânaya bakarlar. İşte bütün bunlar, "Tek" bir sevgiliye duyulan vuslatın özleminin tezahürleridir. Bazen bu hasret öyle bir noktaya gelir ki, artık ilâhî iradeyle ortaya dökülen şiirin sözleri de tatmin etmektedir. Onlar bir an önce gerçek sevgiliye vuslatın/kavuşmanın ateşiyle yanarlar.

İşte bu sebeplerden ötürü mutasavvıflar, Allah'ın insanlardan istediği bütün ilâhî meziyetleri kendi hayatlarında ortaya koyan kişilerdir. Bütün mahlûkata Allah'ın çizdiği sınırlar dâhilinde sevgiyle yaklaşıp Allah'ın kendilerinden varlığa karşı

32 Mevlânâ Muhammed Celâleddin er-Rumi, *Mesnevi*, trc. Veled İzbudak (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004), 1: 2742.

göstermek istediklerini ortaya koyarken kendilerini saran ilâhî nûrun tesiriyle duygularını ifade ederler. Önemli bir şâir bu konudaki duygularını şu şekilde açıklıyor: “Her doğal biçime, kayalara, meyvelere veya çiçeklere, giderek yolları kaplayan başıboş taşlara bile bir ahlâkî yaşam verdiği gibi, tutmuş olduğum her şey, bir içsel anlamla nefes alır”.³³

Sûfilerin manzûmeleri, ilâhî aklın, iradenin ölçüsüyle yaşamak isteyen birini en huzurlu bir hayata yükseltmek, onu hayatın her cephesinde Allah’la buluşturmak için kendisine Allah’la yaşamının iksirini vermektedir. Bu iksir, bireyle Allah arasındaki muhabbeti, dostluk bağını hiçbir vakit kesintiye uğratmadan sürdürür. “Allah’ı severseniz Allah da sizi sever”³⁴ ve “siz Ben’i anarsanız Ben de sizi anarım”³⁵ hakikatinin bilincinde olan kişinin gönlünde ve dilinde sadece O’nun yankısı gelir. Sûfilerin şiirdeki amacı, “tek hakikat” değeri taşıyan Allah’ın vaad ettiği ideal hayata kavuşmaktır. Bunu sadece kendisi için istemez, Allah’ın muradı üzerine başkasını kendisine tercih ederek³⁶ diğer insanları da her konuda kendi önünde görür. İşte bu anlayışla donanan insanın her sözündeki kapsam, hem kapsayıcı hem de dikey bir anlam taşır. Onun için sûfî şiir, âşık mutasavvıfların duygularını dillendirdikleri sıradan şiirler değildir. Onların şiirleri, bütün şiir türlerinin ötesinde, insanlık için tek hakikat olan Allah’a vuslatı gerçekleştirmek için Allah’ı bütün hücrelerinde yaşamının neticesinde kendilerinde ortaya çıkan ilâhî yaşamın dışarıya yansıyan tezahürleridir.

2. Tasavvufî Şiirin Poetikasına Örnek Bir Şiir

Yukarıda da ifade edildiği gibi hiç kuşkusuz şâir muhakkik mutasavvıfların birçoğu beyanda buldukları şiirin kendi iradelerinin dışında zuhur ettiğini açıkça ifade etmişlerdir. İşte bu mutasavvif şâirlerden Ahmed Kuddûsî (ö.1265/1849),tasavvufî şiirle diğer şiirin farkını ve özelliklerini belîğ bir dile şiirinde ortaya koymuştur. Bu şiir, sûfilerin kendilerini ifade etmelerinin en güzel bir örneğidir.

Ahmed Kuddûsî, XIII. (19.) yüzyıl Osmanlı devletinin en önde gelen âlim muhakkik mutasavvıflarındandır. İyi bir medrese ve tasavvuf eğitimi aldıktan sonra, Hz. Peygamber’e olan sevgisi ve bağlılığından dolayı on sekiz yılını Hicâz’da ikâmet ederek geçirmiştir. Tasavvufa dair birçok eser kaleme alan bu zatın en önemli eseri, binin üzerinde şiir içeren Dîvân’ıdır. Kuddûsî, yukarıda poetikasını açıkladığımız tasavvuf şiirinin en önemli şahsiyetlerindendir. Şiirlerinde tasavvufî konu ve kavramları ilâhî iradeyle nakış nakış işleyerek tasavvufî şiirin en güzel örneklerini ortaya koymuştur. Kuddûsî’nin her bir şiiri, tasavvufun bir konusunu büyük bir ustalıklı anlatmaktadır. O şiirinde, bir sûfinin seyr u sülûk sürecinde yaşayacağı hâlleri,

33 Ernest Cassier, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, trc. Necla Arat (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 186.

34 Âl-i İmrân 3/31.

35 el-Bakara 2/152.

36 el-Haşr 59/9.

geçeceği makâmları engin bir tasavvufî rûhla işlemiştir. Kuddûsî'nin bütün şiirleri, genelde tasavvuf şiirinin özelde de kendi şiir poetikasına açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Fakat bu yazının içeriği gereği sadece bir şiiriyle onun şiir dünyasına girmeye çalıştık.

Mutasavvıfların geleninin şiirlerinde işlediği konular, onun için sadece şiirde dile getirilen kuru, yavan ve günü kurtarma adına yazılan beyitler değildir. Onlardan gelen en coşkun ve ateşli duygu yüklü sözler benliklerinin derinliklerinden gelerek kendilerini tesiri altına aldığı gibi diğer insanları da ihata etmektedir. Onlar için yaşanacak tek hakikat budur. Sûfilerin şiir anlayışına örnek verdiğimiz Kuddûsî'nin aşağıdaki şiirinde verilmek istenen hakikat, insanın hayattaki en yüce görevinin, yeryüzünün bayağı, dar ve sıkıcı çemberiyle yok edilmeye çalışılan insanı bu ateş çemberden kurtararak geçek varoluşunu engelleyen bütün beşerî albenilerden kurtararak, onu sadece Allah'ın muradının hakikatlerinin sarmaladığı ulvî hayata ulaştırmaktır. Bu çerçevede Kuddûsî şiir anlayışını yalın bir şekilde aşağıdaki beyitlerde açıkça ortaya koymaktadır:

*Sol şi'r kim sâmi'i giryân u sekrân eylemez
Yok halâvet anda hiç 'atşânı reyyân eylemez*

*Ehl-i hâle ehl-i hâl şi'ri verir zevk u safâ
Ehl-i zâhir sözünü hâl ehli burhân eylemez*

*Şâirânın kalbleri Hakk'ın hazâini imiş
Hem mukallid sözleri uşşâkı hayrân eylemez*

*Ehl-i hâlin kalbine ilhâm eder Şi'ri Hudâ
Ehl-i zâhir sözleri irşâd-ı ihvân eylemez*

*Ehl-i hâlin sözleri ikaz eder gafilleri
Ehl-i zâhirş i'ri işku cezbe ityân eylemez*

*Ehl-i hâlin sözleri hakdırki Hakdan söyler ol
Ehl-i zâhir sözleri teşvik-i yârân eylemez*

*Var nice şi'ir-i fasih mevzun belâgatlü rakik
Okuyanlar dinleyenler kesb-i 'irfân eylemez*

*Kuvvet-i 'ilm ile söyler şi'ri çok ehl-i kemâl
Âşıkın bağrın yakub 'ışk ile biryân eylemez*

*Bi-tekellüf söylenen söz 'aşîka hâlet virir
Külfet ile söylenen eşfâyî 'atşân eylemez*

*Ehl-i hâlin şî'ri kulûba ok gibi teşîrider
Ehl-i zâhir şî'ri kalbde dostu mihmân eylemez*

*Gerçi var hüsn-i fasâhat yok velâkin lezzeti
Âkılı medhûs idiüb 'aklın perîşân eylemez*

*Hak ile söylenmeyen söz şî'r-i Kuddûsî gibi
Mâsivâ hubbiyla âbâd gönli vîrân eylemez.³⁷*

Bazı şiiirler, muhatabın ne gözünü yaşartır ne de kendinden alarak hakikat diyarına götürür. Lezzet vermediği için de, hakikate susayanın da susuzluğunu gideremez. Fakat hâl insanı olan sûfnin dudağında dökülen şiiir, öyle bir şiiirdir ki, onu duyanın gözyaşı döküp sarhoş olmaması mümkün değildir. Bu şiiirler, kendilerine kanayanı susuz bırakmaz. Bu vasıfları kendinden barındıran sûfî şiiirin yanında sadece beşerî arzu ve isteklerle kaleme alan diğer şiiir de vardır. Bu yüzden iki tür şiiir vardır; birincisi, ehl-i hâlin (Allah'ı tüm ilikleriyle tanıyıp hayatın bütününde yaşayanın) şiiiri, ikincisi ise, zâhir ehlinin (Allah'ı nakli bilgiyle bilip, duydukları ve okuduklarıyla O'nu bildiklerini zannedenler) şiiiridir. Allah şâirlerinin kalpleri, Allah'ın hazineleridir. Bu hazineden gelen cevherler insanı tesirine alır. Fakat başkalarının sözlerini papağan gibi taklîd edenler, Allah âşıklarına zerre kadar etki etmemektedirler.

Ehl-i hâlin şiiirini ancak her hâlinde Allah'ı yaşayanlar anlayabilir. Ehl-i zâhirden sadır olan şiiirin ise, Allah'la hâl yaşayan insanlara kılavuzluk yapamayacağı açık bir hakikattir. Başkalarını taklîd eden zâhir ehlinin şiiirlerinin, Allah âşıklarını cezbe ederek kendi atmosferine alıp onları etkilemesi imkânsızdır. Fakat mutasavvıfların şiiirleri, insanların idrak ve algı merkezi olan kalbe nüfuz ederek, onları ilâhî gerçeklerle yüzleştirmeyi gaye edinir. Zira Allah dostlarının kalpleri, Allah'ın ilminin hazineleri olduğundan ilâhî cevherlerle doludur. Bu yüzden onlara gelen bilgi, ilham ve feyizler Allah'tandır. Allah'tan geldiği için de, bu şiiirlerin insana tesiri kaçınılmazdır. Fakat diğerlerinin şiiirinde ilâhî tutku ve cezbe bulunmadığı için, insanı etkilemekten çok uzaktır. Allah insanının ağzından dökülen sözler, Hakkı ve hakikati ifade ettiğinden dolayı, insanların kalplerinde ve belleklerinde silinmeyecek bir etki bırakır.³⁸ Bu sözler insanı bulunduğu beşer âleminden alarak, Allah'a doğru seyre çıkarır. Diğerlerinin şiiirleri, insanî arzuları amaç edindiğinden dolayı insanları etkileyip onların kalpleri ve dimağları üzerinde olumlu ve kalıcı bir etki bırakmaz.

37 Ahmed Kuddûsî, *Dîvân* (İstanbul: 1291), 69.

38 Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 106.

Bu yüzden hakikatlere susayanlara verebilecekleri bir mesajları yoktur. Mutasavvıfın gayesi ve hedefleri belli olduğundan şiirin her bir mısraında farklı bir ilâhî çağırısı vardır. Zira ilâhî kemâle ulaşan Allah insanının benliği ilmî derinlik ve bağlılığına inşa edildiği için sözleri hakkın dışında şeyler değildir. Allah dostları teslimiyet ve ihlâsla söz beyan ettiklerinden, bu sözler Allah dostu insanlara haz verirken diğer insanların da celb eder. İnsanlar üzerinde iz bırakarak dimağlarında fırtınalar ve soru işaretleri doğurur. Diğer şâirlerin şiirlerinde ise, Hak ve hakikatleri insanların benliklerine davet edip onların hayatlarında bir inkılâp gerçekleştirmenin ötesindedir. Çünkü onların insanı hakikatler doğrultusunda değiştirecek, dönüştürecek güçleri yoktur. Onların insana verdikleri geçici, günü kurtarıcı mahiyete şeylerdir. Bunlarda insanın hayatına huzuru ve yaşama zevk ve bilincini vermediği gibi, aynı şekilde insanı bir âlemde alıp diğer bir âleme taşıyacak kuvvet ve kudretten mahrumdurlar. Onların şiirleri insana geçici, aldatici şeyler telkin ettiği için tabidir ki ilâhî şiir gibi bir zevk vermeyecektir. Onun için kalbin idrakiyle dilden dökülmeyen sözler, yani Allah'tan başkasını gaye edinen sözler, insanı değiştirecek hiçbir kuvvete sahip değildir.

Ahmed Kuddûsî, Allah'ın ilminin nûruyla bir bal arısı gibi her varlığı/nesneyi müşâhede ederek aldığı ilâhî aydınlanmanın yol göstericiliğiyle Allah'la hemhâl olup, muhabbetini içselleştirdikten sonra bir fener gibi insanları aydınlatmıştır. O, bu aydınlanmayla Allah'tan aldıklarını “ideal bir hayat” yaşasınlar diye kendinden bir şey katmadan saf bir şekilde insanlara şiir dizeleriyle arz etmiştir. Allah'a olan samimi bağlılığı, tefekküründeki derinlik ve dikeyine düşünmeyle oluşan coşkunculuk, ruhunun dinmek bilmeyen dinamikliği yanında kendini diğer şâirler gibi şiir yazmaya ya da okumaya şartlanmadan Allah'tan aldıklarını ilavesiz ve net verme anlayışını dil ve üslubunun sadeliğinde göstermektedir. Ne Kuddûsî ne de diğer mutasavvıf şâirler, asla kendi nefislerini doyurmak gayesiyle şiir icra etmemişlerdir. Onlar, insanları etkilemenin ötesinde sadece Allah'ı tanıtmak gerçeğiyle söz beyanında bulunmuşlardır. Yani gayeleri, insanların duygularına, düşüncelerine, hayatlarına ve amellerine tesir etmekten ziyade, ister kabul etsinler ister inkâr etsinler insanlara hakikatleri ulaştırmaktır.³⁹ Diğer taraftan Allah'a vuslat gayreti içinde bulunan ve kendini keşfetme arayışında olan insanlara hakikatin cevherini sunan ve onları yeryüzünün hayatının kasvetli, karanlık, korku ve endişelerle sarmalanmış bir hayattan uzaklaştırarak Allah'ın engin rahmetine yöneltmek, değiştirmek, mükemmelleştirmek ve Allah'ın insanda istediği gerçek özgürlüğe kavuşturmasıdır.

Bu şiirler, Allah'ın vuslatına kavuşmak isteyen kimseyi Allah'ın muradına göre ideal bir hayata geçmenin yollarını ve bu seyr u sülûkta yürümenin temel yol işaretlerini göstermek ve bu yolun zorlukları için bitmez bir enerji vermektir. Bu gücü ve enerjisi kendinde bulan Kuddûsî, gerek kendini ve gerekse okuyucusunu

şairinin kanatları üzerine alarak göklere doğru yükseltmek, Hakka ve hakikatlerle varoluş kazanmayı gaye edinmektedir.

İşte bu anlayış, şâir Halil Cibran'ında tanımladığı şâirlerin vasıflarını tanımlamaktadır. Onun çizdiği ideal şâir portesi aslında Allah insanının şiir anlayışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona göre, yeryüzünde göklerde ve yerde yaratılmış bütün varlıklar muhteşem bir ahenkle sürekli Allah'ı anıp, O'na ibadet etmekteyken kim hangi gerekçelerle bu muhteşem güzellik ve denge karşısında sessiz ve kayıtsız durabilir?⁴⁰ Zira insan dışındaki varlıkların hepsi isteyerek ya da istemeyerek bu harikulâde güzellikler karşısında aciz kaldıklarını itiraf etmektedirler. İşte pervanenin şem'in etrafında dönerken kendini yaktığı gibi, benliğini "*İlâhî benlik*"le birleştiren kişinin bu tutku neticesinde Allah dostunun kendi içindeki alevin dışarıya taşması gibidir. Allah'tan kişiliğini bulmuş insan, Allah'ın ilminden istifade ettiği vakit bu ilimle sürekli dolacak sonra da dışarıya taşacaktır. İşte bu taşımayla insan önce kendisine daha sonra diğer insanlara faydalı bir konuma yükselecektir.

Sûfîlerin şiirleri, bütün edebî özellikleri içinde taşıyan ve sanat kaygısının ötesinde, tasavvufi anlayış olan Allah'ın ilmi ve aşkında gelen hakikatlerdir. Onların ilâhî aşkın lütfüyle dillendirilen mısralarında yukarıdaki beyitlerden de anlaşıldığı gibi sadece ilâhî sırlar gizlidir. Zira onların tek gayesi, Allah'ı olduğu gibi bilmektir. Onun içindir ki hiçbir muhakkik mutasavvıf kendisine gelen Allah'ın feyzinden dolayı ilâhî sözün dışında herhangi bir söz ve fiil beyanında bulunması mümkün değildir. Allah'ın ilmi insanın kalbinde zuhuratını gerçekleştirdi mi bırakın herhangi bir konuda kaygı duymayı, kişi Allah dışındaki her şeyle tamamıyla alâkasını keser. Bundan dolayı tasavvufta şiir edebî bir türün ötesinde idrak edilen ilâhî hakikatleri açıklanmanın bir sonucudur.

Neticede mutasavvıflar, şiirlerini sanatsal ve estetik kaygılar taşımadan bir bütün olarak yalnızca Allah'ın rızasına kavuşmak amacıyla yazmışlardır. Bu şâirler, vermek istedikleri mesajları her kesimdeki dinleyiciye ve okuyucu ulaştırabilmek için Allah'ın yazılı ve görsel âyetlerinden Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinden hareketle muhakkik sûfîlerin hayatlarından, tarihî olaylara kadar pek çok konuyu örneklendirerek vermektedirler. Onlar, kendilerini şâir saymanın ötesinde Allah'ın hakikatlerini idrak edip yaşayan "Allah dostları" olarak isimlendirerek kendilerine rağmen şiir icra ettiklerinin gerçeğinden ısrar ederler.

Sonuç

Konuyla ilgili bütün bu genel değerlendirmelerin sonucunda insan ve şiir ilişkisinde şu söylenebilir; insan dilinin ardında saklıdır çünkü dil insanın sahip olduğu ve

40 Halil Cibran, *Ermîş*, trc. Aytunç Altındal (İstanbul: Anahtar Yay., 2000), 41.

yaşadığı gerçekleri en bariz şekilde ortaya döken araçtır. Yani dil, perdenin arkasındaki gerçekler ya da bu gerçeklerin dışı vurumudur. Bundan dolayı dil, can avlusunu örten perde, kalbin tercümanıdır. Aynı şekilde dil bir rüzgâr gibidir. Rüzgâr estiğinde nasıl perdeyi kaldırıp evin avlusundaki bütün sırlar apaçık görünüyorsa, dil de insanın kalbindeki perdeyi kaldırıp içindekileri dışarıya yansıttığı vakit o insan her yönüyle bilinir hale gelir. İşte bu hakikatle şiire bakıldığında, Şiir, insanın kimliğinin, kişiliğinin dışarıya yansımasıdır. İnsan bu hakikatlerin dışarıda görünmesiyle bilinir hale gelir.

Tasavvuf ehli ile diğer şâirlerin şiiri kıyaslanmasında şöyle bir değerlendirilmeye gitmek mümkündür; sûfilerin şiirleri, insan idrakinin sıcak iklimi gibidir. Bu şiirler, insanı Allah sevgisiyle sınıksız sararak her tür dondurucu etkiden/menfi hâllerden korurlar. Allah dostları olan mutasavvıf şâirlerin sözlerini, Allah'la yaşanan vecd hâlinin neticesinde doğan ilâhî cezbe ve O'na duyulan tutkunun coşkunuğu var ediyor. Zira Allah, kendi dostlarına kendilerinden daha yakındır. Onlar da daima Allah'ın muhabbetiyle kendilerinden geçip O'nunla varoluş ortaya koymaktadırlar. Bu varoluşta onların söz ve hâllerinin tümünde Allah'ın bir tecellisinin yankısından başka bir şey duymak mümkün değildir.

Tasavvuf insanına göre şiirsel imgelerin asli görevi, dinleyendeki fitrî ilâhî aşkı insanın “elest bezmi”ndeki fitratına uygun olarak aevlendirmek ve coşturmaktır. Bunu yaparken de hiçbir şey rastgele, kendiliğinden ya da şahsî bir zorlamayla gerçekleşmemektedir. Onlara göre şiir, kendilerine Allah bağıışı olarak verilmiştir. Yani onlar, şiirdeki imge ve benzetmeleri tasarlayıp imal etmemişlerdir. Onlar her şeyi Allah'ın ilmi ve aşkı neticesinde kazanmışlardır. Bu şiirlerde Allah/Sevgili kendisini âşıklarına “hayalî” ve “imgesel” biçimlerde göstermektedir. Bu yüzden sûfî şiirinde ne söylerse, neyi ifade ediyorsa, o şiirler de kendisinin gerçek değerini bulurken, diğerleri ise sadece hayal dünyasında masallar görmektedirler. Yani kendilerinin kurguladıkları boş şeylerle oyalanmaktadırlar. Onların şiirlerinde geçici zevkler ve anlık doyumlar vardır. Bunlarda insanı huzura kavuşturmadan öte geçici bir mutluluk veren seraplardır.

Neticede sûfilerin şiir poetikasında sadece Allah'ın yankısı vardır. Onlar, kendi şahsî duygularını herkese ilan ettikleri sözlere karıştıramazlar. Çünkü kendi duygularına ve hayatlarına hâkim olan Allah'ın sözünün yanında başka bir kelim icra etmeleri mümkün değildir. Bu hatayı da her şeyleriyle fakr/muhtaç durumda oldukları Allah'a karşı yapılmış en büyük küfür ve şirk olarak görürler. Bu hâllerleriyle onlar, kendilerinde mevcut olan Allah'ın evi ve idrak merkezi olan kalpten gelen her sözleriyle tek hâkim ve tek sevgili olan Allah'a olan samimi bağlılıklarını ortaya koyarken aynı şekilde insanları da bu hakikatleri yaşamaya davet etmektedirler.

Kaynakça

- Aclunî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ*. 2 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1351/1933.
- Adonis. *Arap Poetikası*. trc. Emrullah İşler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Afîfî, Ebû Ala. *et-Tasavvuf: Sevretün Ruhiyye fi'l-İslâm*. Kahire: y.y, 1394/1974.
- Alkan, Erdoğan. *Şiir Sanatı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005.
- Bachelard, Gaston. “Şiirsel Ân ve Fizikötesi Ân”. *Düşünce ve Dil*. trc. Fahrettin Arslan. haz. Hüseyin Su. Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Cantarina, Vicente. *Arabic Poetics in the Golden Age*. Leiden: Brill, 1975.
- Cassier, Ernst. *İnsan Üstüne Bir Deneme*. trc. Necla Arat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar, 1997.
- Ceylan, Ömür. *Böyle Buyurdu Sûfi*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Cibran, Halil. *Ermış*. trc. Aytunç Altındal. İstanbul: Anahtar Yayınları, 2000.
- Eliot, Thomas Steams. *Selected Essays, Faber and Faber*. London: 1996.
- Erkal, Abdulkadir. *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*. Ankara: Birleşik Yayıncılık, 2009.
- Esmail, Azız. *The Poetics of Religious Experience: the Islamic Context*. London: y.y, 1998.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. *İhyau ulûmiddîn*. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-marife, 1403/1983.
- İbnü'l-'Arabî, Muhyiddin. *el-Futühâtü'l-mekkiyye*. 9 cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1424/2004.
- İnatı, Şems-Umran, Seyyid. “Edebiyat-Şiirin Mahiyeti”. *İslâm Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Açılım Kitap Yayıncılık, 2007.
- Karaca, Alaattin. *İkinci Yeni Poetika*. Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Kılıç, Mahmut Erol. *Sûfi ve Şiir*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Kuddûsî, Ahmed. *Külliyat-ı Kuddûsî*. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi. No. 2444. _____ . *Divân*. İstanbul: y.y, 1291/1875.
- _____ . *Hazinetü'l-esrâr Ganimetü'l-eberrâr*. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi. No. 2444.

Lorry, Piere. "The Symbolism of Letters and Language in the Work of Ibn 'Arabi". *Journal of The Muhyiddin Ibn 'Arabi Society* 23 (1988): 27-38.

Mevlânâ, Muhammed Celâleddîn er-Rumî. *Mesnevî*. trc. Veled İzbudak. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004.

Pürcevâdî, Nasrullah. *Can Esintisi-İslâm'da Şiir Metafiziği*. trc. Hicabi Kırılğaç. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

Sancak, Yusuf. *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*. İstanbul: Şafak Yayınları, 1999.

Schiller, Freidrich. *Felsefe ve Şiir*. trc. Burhanettin Batıman. İstanbul: Yaba Yayınları, 2001.

Sumer, Necdet. "Poetika Klasik Çağ". *Şiir ve Şiir Kuramı Üzerine Söylemler*. 35-36. İstanbul: Düzlem Yayınları, 1996.

Tenik, Ali. *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Anlayışı*. İstanbul: Bor'lu Ahmed Kuddûsî Vakfı Yayınları, 2012.

Uryan, Baba Tahirê. *Dubyetî*, haz. Sabah Kara. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2012.